8

AUTOBE GIORGIO AVSENDA

I BÉSHTI SALVADIK

Mi hu mai pensàa da divit i ulcéi. Nüm una wolta sewum da qui pòri 'ñurantòtt ishì. Presempiu, l'è pasàa sü al Dàvit che 'l nawa a cashà, è viñüü föra i pivión e lüü al g'ha shparàa e y è burlàa jó tüc düü e y l'ha mettüü in dal burghés. Al mè Pa l'ha sentüü shparà, l'è viñüü föra e l'ewa 'l Dàvit: "Ta'l sée che sa pò miña shparà tacàa ai casìnn. Ga wöö cen' metri da dishtanza". E lüü 'l g'ha rishpundüü: "Credéwa che y ewa dó sök" [poiane]. Ilura lüü al g'ha dìi: "Dèss che ta y he cupàa téñatay" e y ha miña wurüü e anca jó 'n Cumün al g'ha pìü rivuljüü la paròla par un pùu da temp.

Al can al bóya.
Al gatt al móña.
I wak i müja.
Al cavall al nitrìss.
La pégura la bèra.
La cáwara la zhbelèdra.
L'àsan al raya.
Al lüf al lüdra
La gólp la bóya quan' che la g'ha famm, se da nò la fa citu.

Anca lüü l'è cum'è quéla galina che l'ha fay un öf föra dal nìi. Anca lüü l'è viñüü jó prima dal temp.

Ambròtik

Ambròtik [vermi] ga n'è tanti 'n campaña. Y è tant ütil. Y sa taya 'n mèz cun la wanga ma lur y mör miña e dòpu invéci da üna y è dó [fem.]. L'è 'n bón pasht par i ulcéi, par i rùndul e par i galìnn.

Lümàk

Cum'è i *nèrc* [lumache senza guscio], lümagón róss.

Insetti

Gh'è quìi *cornabò* [cervi volanti]. Gh'è 'l *grill* [grillo] che 'l canta intant che sa sega 'l fée, l'è tüta 'na bèla canzón. Anca 'n campaña sa g'ha i sö cumédi. Gh'è la *shigàla* [cicala] che la taca lìt cun la furmìga. Quan' che segàwum al reselìf l'ewa 'l temp di *saltamartìn* e quan' che 'l mè Pa al nawa a segà, ga n'ewa sempru che y saltawa wia da nanz a la ranza. Ilùra teñewum i galìnn sü a la casìna e i galìnn quan' che y vedéwa che pasawa 'l mè Pa cun la ranza y ga

nawa drée parchè y séwa che gh'ewa i saltamartìn e lur y na fawa di pèll. Una wòlta, in dal segà 'l mè Pa a wün, sensa vedél, in da fa na la ranza ishì l'ha visht che l'ha bütàa là 'l galét in tèra e l'ha visht che ga mancawa la gamba. L'ha pundàa la ranza e al l'ha cupàa e 'l m'ha dìi cun mi: "L'ha fin fay bée che ishì duman al mánjum".

La *panigaröla* [lucciola] la véñ föra da nòc. Lée la vét cunt al sò ciarìn. Dal dì la sa wedéwa miña. Gh'ewa i *majulìn* che y ruwìna i fiùu di nus, che da nus ga n'è pìü.

I *farfàll* y vóla ishì. Gh'ewa na canzón. Ga n'è da tanti culùu.

Dòpu ch'è i avìc, i calabrón e i vèshp.

I *avìc* y è quìi che vóla da fiùu in fiùu e y ricàwa föra 'la mél e y la pòrta in da la sua cà che l'è 'na caséta da léñ e dent in da la caséta gh'è den' trìi leñétt cuma par divìt. Quan' che y è drée a cumincià a fa la shìla [cera per i favi] e quan' che y riva da quan' che y è shtrak, y pòsa sü 'n léñét che'l mè Pa al g'ha mettüü lì da fö dal sò böc in duwa y va dent.

I *calabrón* [calabroni] nüm y vedewum pasà damò quan' che sewum drée a tra föra 'l fée e y fawa un vèrs, "wruum" e gh'éwum 'na pagüra, pütànega, parchè se y cañava quìi lì a l'ewa brüta la sunàda. Un mè segadùu che'l sa ciamawa Caliméru al diséwa: "Quan' che gh'è in jir quela raza brüta, a cambia 'l temp. Duman l'è pìü la jurnada d'in cö". E l'ewa wera: anca quan' che véñ i tavàn.

Adèss la *vèshpa*, l'è na béshtia bashtarda. A sewa sü a segà a Ursarö inséma al mè Pa e a la mia Mamm e 'l mè Pa 'l m'ha dìi: "Lina va jó lì e sega quél ör [orlo del prato] jó lì, che 'shì rèshta 'l fać finìi". E mi hu töy sü 'l seghét e sum naya jó. In dal pràa che cunfina a gh'ewa jó l'Alegréza e 'l Punciunèl a segà in dal so pràa. Sum jó che n'hu segà tré o quátru brank da èrba e senti, "wruuum" tüt in jir da vèshp che g'hu inturnu a mi. Hu miña visht la niada e l'hu traya par aria. L'Alegréza: "Oh Lina, par carità. Oh Bertìn, Lisa". La s'ha metüda a vuźà cum'è 'n shtrashée e pö l'è caminàda sü in duwa séwa mi e la m'ha bütàa dòss un shcusaràsh. I vèshp y è shcapàa: sa sa, un pùu y m'ha cañàa e dòpu m'ha viñüü anca fashtìdi dal màa che y m'ewa fay. Dòpu 'l mè Pa, la mia Mamm e 'l Punciunèl y ewa lì a tiràm föra i biséi [pungiglioni] in présa. Al Punciunèl al dis: "A córi a cà a tö sü 'n pùu da shpírit che 'ntant la

lawum cunt al shpírit da lawà föra 'l velén". Ma la facia l'è shtaya ruwinada quasi par una setimana.

I tavàn y fa diventà matt i wak e anca i jént. Quan' che y nawa al pashtùu, al mè Pa y a wunǰéwa tüc da sunǰa, da quéla di büdéi dal purcèll. Ilùra y ga nawa miña drée ishì tant. Gh'ewa da quìi pòri vak che sü la shkéna ga veñéwa föra tüt al sank e sótt al butàsh [pancia], che par mulc i vak quai d'ün ga tucawa lawàl parchè se da no ga nawa jó 'l sank in dal tulìn intan' che y sa mulǰéva. Quan' che cambiawa 'l temp y reshtawa püsée catif. Y sentiwa in dal sò sank che duwéwa piöf.

A gh'è i *furmìk négri* e i *furmìk róss*. Da quìi róss a ga wö da guardàsan bée parchè se y caña y fa viñì na bròtika gròsa ishì. E da lì 'n pezét la sa mét a mòrt [far prurito] che sa péla fina dal gratà che sa fa. Inveci quìi négri i caña miña ishì, y va 'n funzión [processione]. Quan' ch'y nava jó in d'è che y a fisàa da tiñì 'l so böc y è jó tütt inturnu cum'è 'n circul e y sa mét lì tüc in pée e y fa na i sö gambétt. Dòpu tüt in d'un mumént y fila dent in dal sò böc ch'y ha fay la sua tana. Da lì 'n pezét emò y veñ föra e y cumincia a na 'n ǰir a cercà da manǰà e quan' che sa 'ncuntra wüna cu' l'òltra y sa pica cum'è 'nzéma 'l cò e pö se wüna la g'ha jemò sha un gramöy da pan al ga la lasa là a quél'òltra. Quél'òltra la tö sü e la porta dent in dal böc che l'è la sua cà e l'òltra la va inturnu a cercàn damò un'òltra. Mi e 'l mè Pa y gyardawum, l'ewa na ròba bèla. Quan' ch'y va 'n funzión y g'ha quasi tüc al so uwét [ovetto] biank.

Quan' che sém fö 'n campaña che séwum lì setàa jó sül pràa a shpecià che secàss al fée, sa guardawa quìi *müsüradùu* [bruchi] che y è cum'è burduchìn pinìn, prima i mét jó 'l da nanz e pö dòpu al da drée e par che quan' che y camina y sia drée a müsürà e par quél y sa ciama i müsüradùu e ga n'è da tüc i culùu.

A gh'è anca i *rañ* [ragni] cun sü la cruž sü la shkéna che y g'ha vòtt gamp, y è redunt cum'è na grana da carlón e y pòrta inturnu, segun' la sua gruséza da la béshtia, una baléta redunda bianca che nüm a disum ch'y g'ha dént i sö rañìn.

Dòpu gh'è i rañ cunt i gamp lónk che par manǰà büsöña ch'y faga cum'è 'na telaraña [ragnatela] cun la sua shpüda e y shta lì shcundüü a shpecià che vaga dent la móshca e y camìna jó in duwa l'è naya dent e y la fagòta sü cun la sua telaraña e quan' che seva pinìna al mè Pa se ma zhgruñava un quai dì, al nava jó 'n cantina in

duwa gh'ewa i telarañ e na rubawa üna e dòpu 'l ma la ligawa sü sül dì in duwa séwa taiyàda e ura da la sira mi sewa bèla guarìda.

Al mè Pa 'l disewa: "Y è catif i *shcörpi* (o *shcurpión*) [scorpioni] che wöö dì guardày e cupày sübat che y sa vét". Anzi, lüü quai nòc al lewawa sü al veñéwa jó 'n cà e 'l fawa ishpezión cun la lümm in man e certi wòlt y a ciapawa e ya cupawa parchè y véñ föra da nòc a cercà da manĵà.

Da *shcarafàc* [scarafaggi] ga n'è 'n ĵir ma mi su miña cüntàk nagótt di shcarafàc. Sa capìss che ga n'è miña tanti. Una quai dunéta, quan' che y ewa a cüntala sü par la curt, la disewa: "Varda lì un shcarafàc, shcüshal cun la sòcura parchè quìi lì i va dent wulentéra in di cà".

Da *majulìn* mi pòdi di quél che m'ha 'nzeñàa la maèshtra che y ewa tan' dannùs ai nus che y manjawa i fiùu. La na disewa da na cun la perteghéta in duwa che riwawum in di ramétt da la pianta e pertegày e fay na jó e quan' che y è jó 'n tèra y muriwa da par lur parchè y è p^{j}ü bón da levà sü e y crepawa. Dèss ga n'è p^{j}ü.

La *móshca* [mosca] l'è na béshtia shchifùsa che la wa in sü tüc i caróñ, sül ledàm di vak pö a l'è 'na cunfüsión da móshk e moshcón ch'è quìi róss. I véñ via d'una mèrda e di buàsh e magari d'una caróña marüda [in decomposizione] in süla shtrada e la nava dént in cà, shì sém drée a manĵà la pulenta e lée la ga wa magari sü sura. Adèss y è nay ma una wòlta ai mé témp da tusa l'ewa la cà dal diàwul parchè gh'ewa i bòzzi dal ledàm. Gh'ewa nagótt par i móshk. Par ciapà i móshk y fawa 'n bachetìn cun sü un tukét da cartón e gh'y a dawa anca 'n maň ai pòri malàa da cashài wia che y ga nawa tant adòss ai malàa e par cashai wia y fawa ishì cul bachét e y a peshtava e quai d'ün y a cupawa. Y fawa shchìviu.

Al *mushkìn* l'è 'na móshca pinina che però i caña miña.

I *musìn* y è quìi pinìn pinìn ch'y sa vét quasi nanca; però quan' che y caña y fa viñì la bròtika. Quan' che l'è la matína, lì drée a mizhdì y sa fa sentì, se y gh'è 'n ĵir y veñ adrée e y la càña e lüü la capìss sübat, però lur y è jemò nay. Al musìn l'è quel che m'ha cañà mi (vedi 'Rimedi').

La Martinéta l'è riwada jó un dì e gh'ewa chi anca la Dèl inzéma a la mia Mamm e la dìs: "Shtée aténti che hu visht una *žanžara* sü 'n da la mia curt. Al sìi che l'è na béshtia futüda: la dis nagótt e la pizìga: "Oh, shtém aténti parchè i žanžàr y è propi béshti gram". Chi da žanžàr ga n'ewa pròpi pòk.

Pö la *santa* [mantide religiosa] che la g'ha i gamp lónk da nanz e da drée e quan', quai vòlt che s'eva sha setada sü sü l'èrba sa gh'ewa magari la man lónga e lée la veñéwa sü sü la man ma la nawa via pian pian. Al còrp l'è jalt e i àl y g'ha cum'è miña da culùu. I dónn y diséwa: "Varda quéla béshtia, ciapa miña pagüra parchè la par che la vaga in jésa e che prüdenza che la g'ha, l'è pròpi na 'santa'.

Mi al *shfrunzón* [libellula] al cuñósi pòc parchè y ewa damò in dal laghét dal Cazhlé che adèss l'è séc.

Gh'ewa shti *gatt velìn* [bruchi] che nawa inturnu e i nös jént i diséwa: "Shta 'tenta che se ta caña quéla lì a ta'l sentat!"

Parpài, farfalle autunnali.

Galinéta. Da la galinéta gh'è 'na canzón:

Galinéta, galinéta vóla al ciél,
che ta ciama 'l tò Michél.
Al tò Michél l'è jó in da l'òrt
e l'è drée a cüntà tüc i sö sòlt.

Péss

Chi a Shcaria ga n'ewa miña da péss. Mi ma piasewa miña. Nanca merlüz na wuréva mai. La mia Mamm 'na quai wòlta la fawa, ma mi na manǰava miña.

Rán

Al *shàtt* [rospo] l'è ütilìsim in campaña. Una wòlta in dal segà 'l mè Pa al g'ha tayàa wia un pùu da cò a un shàtt e shtu pòra béshtia l'è reshtàa lì 'n dal böc. Ma sicóme 'l mè Pa al séwa che y è bón par la campaña, l'ha töö sü 'l shatt in man, l'è curüü là a la casìna, che'l g'ha sempru là i pèz di wòlt da ligà sü 'n quai dìi se sa taiyawum, e l'ha tiràa fö una pèza e ga l'ha ligada sü'l cò dal shatt. Pö al l'ha purtàa là in dal sò böc e 'l g'ha mettüü sura, par fa che ga nass miña jó l'èrba a fak maa, tré föy da shlavàzz (l'è un'erba cunt i föy grant), al g'ha rüzzàa via un pùu l'erba segada inturnu al böc e pö l'ha piantàa jó un léñ par fa vedé che lì gh'è da guardà da miña rügashà [disturbare]. Difáti fin a la sira al shatt l'ewa sémpru là 'n dal sò böc e 'l mè Pa l'è nay lì dòpu a regulàa i béshti che'l nawa a cà, a vedé se l'ewa emò dént in dal sò böc, ma 'l gh'ewa miña. A la

matína che l'è nay sü e l'ewa dent in dal so böc emò cun la pèza sül cò. E 'lùra 'l ga dìi cun la mia Mamm: "Fòrsi shcampa".

Pö gh'è i *raganèll* che y è quìi 'n pùu négri e pinìn; y vif pythosht in da l'aqua in d'è che gh'è la vall. La *rana* l'è vérda, la vif in di funtàn, in di laghétt, in di funtàn in duwa che sa brewàva i béshti quan' che y sa mandawa föra in autüna.

Biss

Serpént y è quìi gròss; chi ga n'è miña. Quìi che sa vét in jir y ga ciama *bíss*. Y sa ciama bìss quìi lì. Nüm a gh'hém pagüra da tüc i bìss. Gh'è la bìsa da l'áqua che l'è négra. Al *shcurzón* [scorzone] l'è na bìsa anca lüü, l'è jalt sótt al véntru e gris négru sü sùra. Al fa miña pagüra a vedél parchè al da cum'è cunfidénza. Al shcapa miña che'l g'ha miña pagüra. Se 'l rèshta shcüshàa al sa taca là drée la gamba e 'l shtrenc che la gamba la g'ha da saltà wia. Ishì i disewa i mée nóni. Che fa murì chi 'n da nüm gh'è damò la *vípera*. Ma nüm la cuñósum miña. Ma 'l dutùr al diséwa da vék pagüra da tüc parchè la cuñósum miña. "L'è gròsa cum'è 'n didón e l'è grisa e la camina cun la crapéta in aria". Una wòlta la mia Mamm l'éwa sü 'n zòca da shíma là a la casìna e sém drée a fa föya e 'ntant che la reshtelàwa ga riva föra dó *shlèndri* [serpenti] che y ewa lì un pùu ligàa parchè fawa fréc da utùbri, y ewa là tüc rutulàa sü. La g'ha peshtàa jó al reshtèl e la g'ha rótt la shpina dursàl che y pudewa pjü shcapà ma y sa drizàwa sü. Ilùra la g'ha peshtàa jó fin'a che la g'ha shcepàa la crápa. E pö gh'y ha fay tiràa jó d'un mè fredèl fin'a jó i' shtrada e y ha metüü jó tüt lónk a la shtrada. E' pasàa sü 'l cavàll dal Bagioli che l'ewa sha cargàa da sábia e y l'ha 'mpresiunàa e 'l z'ha piantàa e pasawa miña. E ilùra è riwàa 'l cavàll dal dutùr che 'l g'ha dìi a la mia Mamm che l'è shtaya furtünàda che y pudéwa saltak adòss in dó parchè y ewa cum'è 'n brashìn d'un fiöö.

La *reshpìgula* [salamandra] y g'ha quatru gamp. L'è négra cunt i zhmac [macchie] jalt e la séña quan' che'l piöf.

Gh'è la *shfrisaröla* [orbettino], l'è cum'è na lüzèrta ma sensa gamp. La zhbrisìga wia.

Al *lingöri* [ramarro] l'è cum'è na lüzèrta gròsa, e 'l fa "Uii" e'l wòlta 'l cò in duwa gh'è la bìsa.

Ulcéi

Oñi d'ün al g'ha 'l zò nóm.

Al mè Pa quan' che 'l nawa a casha al fàwa al pàss da la *galinàsha* [beccaccia]. La galinàsha la va dént pytòsht in di bóshk però sa capìss in duwa che la pasa parchè la pasa sempru da quéla shtésa shtràda. Al mè Pa 'l disewa: "L'è difìcil a miña cupàla parchè la pása sémpru da quéla shtrada". Ilùra lüü al témp di galinàsh al nawa a métt jó i cavìc [bastoncini alti 40 cm, non archètti che si chiamano 'shpringón'], al fawa un senterèl a trevèrs da la shtràda, y na metéwa cin' da chi e sètt da lì: "Parchè l'è balòsa" al diséwa e dent in mèz al ga metéwa dent cum'è dü furchetín linjér cun la 'bachetìna' jó quasi 'n tèra. Péna che lée la truwawa quéla lì la reshtàwa dent in d'un fil fay da shpak e quan' che lée la fawa par dizhbruyàss al cashadùu al la shpara. Se la ciapawa miña séca al ga metéwa al didón sü quél usét e la cupàwa.

Al mè Pa 'l gh'ewa 'n *mèrlu* [merlo] e 'n *durt* [tordo]. Presémpiu al vedéwa una niada d'un mèrlu in d'un bóshk da nishöla e gh'ewa un mèrlu ch'y nawa sémpru dent in da shtu bóshk. Lüü la shtürbawa mai. Quan' che l'è shtay un'épuca quan' che l'ha sentüü quìi pinìn al dis: "L'è ura che dèss y zhgòla [volano]. Büsöña che shtaga 'tént, quan' che la gh'è miña da rubágan quai d'ün o düü. E 'na wòlta l'ha víshta a na wia e lüü l'è nay là sübat a tön föra düü in présa par miña fass vedé. E ilùra l'è viñüü sha e l'ha visht che y ewa dó fémin. Al gh'ewa 'nzeñàa 'n dal bék. Al marc di mèrli al gh'ewa 'n zeñàl pròpi lì 'n d'è che 'l vèrt la bóca che i fémin y ga l'ha miña. Quéla ròba lì 'l mè Pa l'ha sawüda d'un ruculín da quìi che fa na i ròcul. La fémina la ga l'ha purtada damò lüü 'n dal nìi. Ma la sua mamm mèrla l'ha capìi che y g'ha purtàa via 'n pinìn e la nawa 'nnanz e 'ndrée dal mè Pa e la següitava a fa, "cuì, cuì", al dis, "cum'è 'n lüment". Quan' che 'l mè Pa l'ha tacàa sü la capiéta che 'l gh'ewa dent al sò ulcelìn, parchè lüü 'l fawa sempru, "ciò, ciò" parchè l'ewa pinìn al séwa miña òltru. Che'l mè Pa l'ha dìi cun la mia Mamm: "Al m'ha fay tan' rincréss che narésss sü a lasàgal fö". Ma la mia Mamm l'ha dìi: "Uramai ta ga l'hée. Va sü a cambiak al pòsht". E'l mè Pa 'l g'ha 'nzeñàa a cantà: "Al canta cum'è mi quan' che cifóli". Al mè Pa gh'éwa car a vék anca un *dùrt* inzéma parchè 'l nawa a cásha e y a purtàwa drée. Parchè 'l durt l'è difìcil a végal pinìn parchè y fa la niàda in di piant wòlt e lüü l'ewa miña bón da na sü a rubàk al pinìn. Ilùra al z'ha racumandàa a un ómm che 'l sa ciamawa Pipu e 'l g'ha dìi: "Cerca

da cercà 'n dùrt, ta'l paghi quel che l'è". Al dùrt l'è riwàa. Al mè Pa al diséwa sémpru: "Al m'ha cóshta un öc dal cò". Ilùra 'l z'ha metüü drée a fa 'na cápia dópia: da chi gh'ewa 'l mèrlu e da là gh'éwa 'l dùrt, in mòdu che in pòk temp y s'ha fay amìs e quan' ga dawa da manĵà a ün ga dawa a l'òltru. Al nawa a cercàa i ambròtik [lombrichi] sótt ai sàss par dàgay e i móshcón e pö 'l ga dava i öf. Al zhmezàva i öf còtt, al metéwa mèz da chi e mèz da lì e ga la tridàwa bèl fìn e 'ntànt y éwa lì a guardà quél che y fawa e pö y ga la dawa dént e lüü 'l wuréwa che y a tucàss nisün parchè al wuréwa fass cuñóss che l'ewa lüü 'l zò padrón [Vedi 'Vita'].

La *zhgazha* [gazza] l'è quéla che quan' che l'è dent in cà la ròba tütt e la cerca pytosht in dùwa che la dóna la g'ha dent i ròp da cüžì e la pòrta wia al rukèl, al didàa e tanti butón se y gh'è jó e y a mét sü i fenèshtri. A mi mi a shcundéwa in d'un sóttishcala shcür. A truwàwum p'ü nagótt e ilùra a l'hém cüràda e pö hém purtàa a pòsht i nös ròp che gh'éwa lì shcundüü. E 'ntànt che y hém purtàa wia l'hém seràda da fö da la pòrta e dòpu la cercàva da rubàn ancamò e y a metéwa sü 'n d'una finèshtra che pudéwum miña vèrt la jelusìa. Par vék quéla zhgàzha lì, che l'ha wüda parchè la gh'è naya dent in da la casìna di béshti, ilùra l'ha visht che l'ewa dént, l'ha seràa la pòrta e pö l'è nay tacàa a la finèshtra par miña lasálla pasa fö. Lée l'è naya jó 'n tèra a shcùndass e ilùra lüü l'ha ciapàda e l'ha purtàda a cà. L'ha tiñüda là in d'una casinéta una setimana. Al ga dawa da manĵà dént lì e al gh'ewa purtàa a cà un ram da nus cun sü tüc i ramétt, y l'ha mettüü sü 'n pée e la shtawa lì e 'ntant l'ha cuñusüü 'l mè Pa che'l nawa dént e ga dawa da manĵà. Oñi tant la lasàwa. L'ewa viñüda murezzùsa [docile] che quan' manĵàwum la veñéwa shà chi 'n cà. Dòpu la mia Mamm l'ewa shtüfa parchè la següitàva a rubàk i ròp da la shcátula di güc: "Töla föra di còrni parchè la ma fa diventà mata. Tröwi mai nagótt quan' che cerchi föra i ròp da cüžì". Ilùra 'l mè Pa l'ha purtàda sü 'n casìna e al l'ha lasàya shcappà. Ma lée la shtawa lì 'nturnu a la casìna e la fawa "ghì, ghì" e la nawa là emò sül brash. E da lì 'n pùu l'ha p'ü vishta. L'ha dìi: "Un quai cashadùu al g'ha fay la fèshta ma al g'ha wüü pòk da manĵà parchè i ulcéi in cápia y è sempru magri".

Al mè Pa l'ewa brawu a dumeshtigà i ulcéi ma anca un gatt, parchè 'l gh'ewa tanta pazienza e pö 'l pensàwa: "I béshti y ga miña la paròla ma y è püsée 'ntelijént da nüm".

Al *pikàsh* [picchio] a l'è un ulcèl un pùu grusét che zhbózha i

piant cunt al bék. Al sa sent anca da luntàn quan' che l'è adrée a picà. Al mè Pa là'n funt a Shaga l'ewa tiràa sü 'na bèla piantèla da agru [acero] che l'è viñüda gròsa ishì dòpu 'n quai déẑ ann ma y ga l'ha zhbuzhàda 'l picàsh. Da quan' che l'ewa a la casìna al sentìwa che l'ewa là a zhbuzhàk la pianta e 'l diséwa: "Varda, l'è pròpi 'n lavatìf parchè g'hu anca zhbiancàa 'l böc cun la culcìna e lüü l'ha miña dizhmettüü. Sa vét che la pianta la g'ha un léñ dulz che ga piaẑ e 'l véñ shà a fa culizión". Al g'ha mettüü dént tèra e pö 'n sheshpatìn par ishtupàl quél böc ma ga l'ha fay quan' che l'ha visht che 'l nawa p^{j}ü là 'n da la pianta, però la pianta l'ha sufrìi tan' che dòpu 'l zu miña mi.

I *curnac* [cornacchie] y riva quan' che cumincia a fa fréc. L'è la shtajón che i nus y ha quasi finìi da crudà e 'n rèshta sémpru sü da quìi ch'y è sék e che y véñ miña jó e i curnac y véñ a becà via quìi lì. Y veñ jó 'n tèra e y a pòrta wia in dùwa che y sa che y pò shta lì a rùmpay e manjay. La curnàja l'è quéla che la fa:

> La curnàja la va 'n dal pràa.
> La brüsa la cà di ladri, "qua, qua".
> Anca la curnàja l'è 'na ladra che la véñ a rubatà.

La *söga* [poiana] la purtawa wia anca i cuníli e y ewa miña tan' gròss. Séwum lì a manĵà a la casìna che l'ewa mizhdì che l'ewa dizhmettüü da segà e príma da dizhmétt l'ha cupàa düü shcurzunàsh e y ha bütàa jó in di zuchétt e l'ha ciamàa: "Oh Chin, wardée cus'hu fay, hu cupàa düü shcurzunàsh e y hu bütàa pö lì. I pésa 'n quai cen' kili". Al ridéwa. Intànt l'è riwada la mia Mamm cul dizhnà e l'ha ciamàa: "Caliméru, viñìi sha a manĵà che l'è ura", e quan' che séwum lì tüc a manĵà che manĵàwum pulenta, pòciu e cuníli, è riwàa jó la söga. "Wardée [imp.; 'wardìi' è presente indicativo] là, Chin, ch'è shà la puyana. Shtée ténti che la va jó lì in da la zuchéta [piccola conca] e la tögarà sü la bìsa. Véduf che la fa 'l ĵìr". E ishì l'è shtaya, pö l'è naya cun la bìsa e l'è shtaya via 'n pezét e dòpu 'n pùu al fa: "Guàrdala là che l'è shà ancamò a tö l'òltru". Mi a g'hu dìi: "Ma 'l sée miña Caliméru che 'na matína hu miña mettüü sótt al barlàsh la pita [chioccia] è riwàa la söga e l'ha purtàa wia 'n pulìn che 'l cipiva "pìu, pìu" al fawa lüü, pòru. Parchè quan' che l'è sótt al barlàsh la pìta la vét püsée la söga che i pulìn e péna che la vét la fa 'n lümént, "cuii" e ilùra y è sha sübat e y va

sótt a la pìta cum'è quan' che y wa a durmì. Una wòlta s'ewa dént i 'shtàla che shpazava föra i vak, purtawa föra 'l ledàm cul ràsht. I sent la pìta che l'ewa pòk in là che l'ha fay al vèrs da la söga e ilùra mi sum naya föra cul rasht in man, ma la söga a l'ewa jemò drée a bataglià cul gàll che lée la ga jirawa in ǰir e lüü al saltawa sü wòlt un métru cun föra i al par becàla; al pudéwa ciapàla pòk parchè lée la jirava. E ilùra la m'ha visht a mì cun sha 'l rasht e lée l'è naya sensa i pulìn. Da pulìn sa na wedéwa nanca wün y éwa tüc sótt a l'èrba.

Al *cucù* l'è quel che va a mayà i öf di pòri ulcéi [credenza locale]. Lur y è jemò 'nnanz cun la sua niada e lüü al ga béf i öf e pö al fa dent al sò ishì y la cuwa lur e véñ föra 'l cucù.

Quan' che nüm in paes sentum la *shiguét* [civetta] che la véñ a cantà da nòc tacàa a 'na quai cà, sa dis: "Chi ch'a sarà quel che mörarà dent lì. Hét sentüü che cantawa la shiguét shta nòc tacàa a la cà da la Désul?"

Al *barbajàni* [barbagianni] y diséwa al ga piažéwa a tüc i fiöö e quan' che 'l fawa, "uhù, uhù" y disedawa i fiöö se y durmìwa par fàgal sentì. "Sent al barbajàni", e lur y ridewa e y la ciamawa: "Véñ shà, véñ shà".

L'*urók* [allocco] l'è viñüü da nòc e l'ha tiràa jó i niàt da rùndul e l'ha manǰàa i rundulìn, miña tüc, l'ha lasàa lì i rundulìn mèz mort.

La mia Mamm la sira la nawa là a vedé se i béshti y ewa a pòsht cul manǰà e ishì prima da na 'n léc una sira l'è riwada shà a dì: "Gh'è là un *mèz ratt* e *mèz ulcèl* [pipistrello] là i' shtala". Ilùra 'l mè Pa l'è nay là e 'l dis: "Mi lasi shcür, se pìzi 'l ciar al mèz ratt e mèz ulcèl al zhgulàta [svolazza], al ma va d'un cantón a l'òltru e 'l ma shpuwénta i béshti. Una wòlta sü 'n Predàa al m'ha shpuwentàa 'na manzéta e nüm sém miña nincurjüü e la matína l'hém truwada shtinca [stecchita] inciudada dent in da la preséf, l'è naya dent cun la shkéna e l'è shtaya inciudàda dant e l'ha pⁱü pudüü fiadà". Dòpu y l'ha duwüü töla föra e y ha tö wia un tòk da preséf se da no y pudewa miña. L'ha ciamàa 'l macelàr, al Jirumìn, che l'ewa quél che 'l cupawa i wak, che l'ewa mèǰa mòrta e y l'ha cupàda dal tütt: "Cert che par nüm l'è shtay un dañ. Par un mèz ratt e mèz ulcèl gh'hém juntàa 'na manzéta".

Mi di ulcelìn pòdi dik nagótt parchè 'l mè Pa al nawa a cásha e

pö quan' che 'l riwava a cà al diséwa: "Hu ciapàa una pàsara e 'n *fringuèll*". Una wòlta l'ha dìi: "Al saréss bèl a na sü 'n Shaga pus la casìna da sura, 'n d'è ch'a gh'è 'l serày di galìnn e quan' che ta gh'hée day jó da manǰà anca a tüc i *pàsar* [passeri] che y shta lì a manǰà sü cunt i galìnn, ma veñaréss la vöya da sunàk dent una shciupetada". E dòpu la mia Mamm la g'ha dìi: "Fa miña 'l matt che ta ma coparésat tüc i galìnn parchè y è dént tüc in mèz a lùr".

Al mè Pa al ga ciamawa al *petróss* [pettirosso]. Al petróss prima l'ewa grìs e négru e quan' che l'è nay là che l'ha truwàa 'l Siñür in cruž al z'ha zhmajàa da sank e ga reshtàa al shtòmik róss e ilùra y z'ha metüü a ciamàl petróss, una ròba che cüntawa sü 'l mè Pa.

Gh'ewa na shtòria che m'ha cüntàa sü 'l pashtùu di wak. Y gh'ewa un *ulcèl che cercawa fö sempru quéla vaca*. Al ga saltàwa là sü la shkéna e lée la ga fawa nagótt la sentiwa cum'è wulentéra parchè lüü al ga manǰawa sü i burduchìn parchè y ga sa furmawa i piàk ai béshti dal gran cañà di móshk e tavàn e dòpu ga veñéwa dént cum'è 'n bujét in quìi piàk e ga sa furmawa dent un burduchìn e i béshti y sentéwa wulentéra che l'ulcèl al ga manjawa föra quel ròp lì, parchè l'ewa cum'è 'n gratà parchè lur y gh'éwa 'na murdizión [prurito] treménda. E ilùra y dizhmetéwa da manjcà e y shtawa lì ishì e y sentéwa wulentéra che l'ulcèl al ga fawa quél lawurét lì. Quél ulcèl lì òltru che l'éwa ütil par i béshti dal pashtùu.

Da la *òdula* mi su nagótt nanca di òltri ulcelìn. A su 'l *sisì* che 'l saltawa sü 'na ciudenda [siepe] e l'òltra. Y disewa: "L'è facil che 'l fiòca parchè a gh'è i sisì in ǰir".

I *rùndul* [rondini] y a cuñósi parchè gh'ewa dént i niàt chi 'n cà. Y veñewa par al 21 da marz, "San Benedétt lè rùndula sótt al téc". Quan' che la riwava a 'n riwava üna e chi 'n da la mia curt la pusawa in da quél ciòo là lì tacàa al canàa. E quan' che sa riwàva dent in ca la guardawa, la fawa nà al cuzìn [testina] d'una part e da l'òltra par vedé se di wòlt l'ewa muleshtàda da nüm o séwum emò i jént da la cà. Mi ' zu miña se la nòc la shtawa chi, ma la matína la truwava sempru quan' che lewava sü. Dopu la manca trìi o quatru dì e pö quan' che la riwa y è sha in cinq e dopu oñi üna la ciapawa 'l zò ni che y ewa sempru in dó a fabricà. E i shigulàwa [cinguettavano] e y ma salüdawa e y nawa 'nnanz e 'ndrée e y pasava da rent e dopu y sa metewa a tacunà [riparare] 'l ni. Dòpu fin a setémbri gh'ewa la cumpañìa di rùndul in cà, y fawa dó niàt,

cin' par wòlta. Un ann a n'è nay föra 75 da rùndul da la mia cà. Y hu cüntàa, y hu marcàa sül mür cul àpis. Oñi cuwàda y ewa cin' rundulìn, ma gh'ewa chi cin' niàt. Y fa dó cuwàt, üna sübat in mac quan' che y riwa fö dòpu y pòsa un més che y va 'nnanz a 'ndrée tüc cinq e y cerca là föra. Dòpu véñ la mamm e 'l pa che y tórna a cuwà e che y fa un'òltra cuwàda cun cin' par nì che la wa wia a setémbri quan' che va wia tüc i rùndul.

Nüm sewum fiöö e nawum a Rusàri. Gh'ewa là 'na cumpañìa jó 'n piáza. A'n veñewa via trìi o quàtru, da *rundulón* [rondóni] da la cà dal Pendulìn. Al gh'ewa nóm Natàl. Nüm guardàwum in aria e wün disewa: "No, l'è 'n rundulón", "No, l'è 'na rùndula" e ilùra sa peshtawum. E ilùra gh'ewa dent al Berterìn che l'ewa quél che 'l disewa 'l Rusari. Al veñéwa föra tüt rabiàa da la jésa cun shà al zhmòrza candél e 'l na disewa: "Pasée dent che l'è ura, galüpàsh da galüpàsh, e finidéla da véss payàsh chi 'n piáza".

Y *ànas* [anatre] y è quìi pinìn che y wöö sémpru shta dént in da l'aqua. Y è zücóni che quan' che sa wö cashày da una part lur y wuréwa nà da quél òltra. Ma fawa ciapà rabia parchè mi gh'ewa òltri fac da fa e ma tucàwa shta lì un'ura a la sìra par cashày dent a pulée. Teñewa i ànas, y riwava shà sübat da manǰà. Cupàwum 'na setimána l'ànasa e 'na setimána o un gall o 'na galìna o pür un cuníli - nzóma tüc i setimánn a gh'ewum la nòsa béshtia da manǰà sensa nà dal cópa-crap, al mè Pàa al ga ciamawa ishì, che l'ewa 'l macelàr.

I *òk* [oche] nüm ga n'ewum séž e y teñewum sü a la casìna da Shaga. Al mè Pa al gh'ewa un burgantèl [pozza d'acqua] pinìn. Al burgantèl l'è 'n böc in duwa a gh'ewa dent l'aqua, parchè anca lur y wö l'aqua. Y wö sempru bañà la crápa. I òk y ewa üsàa tüc i tré, tré e mèža dal dòpu mizhdì che 'l mè Pa y a cashawa föra là 'n da la vall e quan' che gh'ewa sha quel'ura lì a y a teñewa p^{i}ü fermi nisün. Ma da béshti ch'y ewa, y nawa là da nanz al mè Pa e y zhbatewa i al e y sa drizawa 'n pée, e 'l mè Pa al ga diseva cun la mia Mamm: "Guarda Lisa che sarà sha i tré e mèža parchè i òk y la dis lur". Cun l'òca ga shtawum ishì dent a manǰà: ga shtawum dent un pèz parchè l'ewa gròsa. Quan' che l'ewa 'n pezòtt che y ewa lì 'n dal burgant gh'ewa là la 'capurala' che la fawa "Guèh, guèh". L'ewa ura da na a cà che y gh'ewa fam. Ilùra al mè Pa o quìi ch'y gh'ewa a guardày, parchè y lasawum miña là da par lur, a sa

truwawum lì d'una part e lur y ciapawa la shtrada da viñì a cà e 'ntant la mia Mamm la ga preparawa 'l zò manĵà e quan' ch'y riwava shà y sa 'mpieniwa e pö y gh'ewa un pianèll shpecial da drée da la casìna in duwa ch'y nawa e y sa 'ncrüshawa jó lì tüc sés. Y ewa da véss tant ishtràk che y sa muwéwa p'ü da lì fina che y nawa a pulée. Al mè Pa al nawa sü e 'l ga disewa: "Ném, ishtregóni, che l'è ura da nà a durmì". Y ewum crumpàa dal Chila.

Nüm ga n'ewum miña da *pól* [tacchini], sentewa i òltri che y ga l'ewa quasi tüc a Shcaria parchè al purcèll al cushtawa püsée e lur y gh'ewa na mòta da fiöö e y pudewa miña crumpàl e y töghewa 'l pól pinìn e y la fawa viñì gròss par Natal. L'ewa cum'è 'n quart da purcèll e y la cupawa e y la metéwa là 'n pùu par wòlta e y gh'ewa anca lur quai còss da manĵà da carna. Parchè 'na wòlta i pòri jént y ewa cargàa da fiöö e y manĵawa damò pulenta e lac o furmay parchè y gh'ewa la sua waca e y purtawa 'l lac a la casèra e ishì ga cushtawa pòk. I pól y fa "glu, glu, glu" e ilùra nüm disewum: "Pól, pól, fa la shura" e lü 'l lasawa jó i al e y a tirawa drée, sumèyàwa cum'è vék sü 'n tabarr i' shpala, e 'l lasawa jó cum'è 'na culàna da ròp róss dal nas, cum'è i granéi dal rusàri.

Béshti che y g'ha al lac

A gh'ewa 'n sasón in da la wal da Santa Lüzìa, un sass grosísim che y ga ciama al sass da la *gólp* [volpe] parchè sótt a quel sass gh'è sótt la tana. E ilùra ishtu gólp che la g'ha i gulpìn, quan' che la g'ha fam la nawa a cercà da manĵà e la purtawa wia cunili, galìnn e pulìn. La veñéwa föra da nòc e dal dì dòpu i tré ur e la nawa 'n cérca. Quan' che la vedewa che gh'ewa in ĵir i galìnn la saltawa dent in di casìnn e y a ciapawa. Pö quan' che la vedewa che l'ewa miña shcashigada [scacciata] la ga curéwa drée e y a cupawa e pö la ga shfilzava 'l cò jó 'n tèra, chisà cuma la fawa. E dòpu vanzawa sü la galína. Una vòlta, l'ewa sül mizhdì, è pasàa l'Elvira da drée di mée fenèshtri e l'ha ciamàa: "Lisa, Lisa, la guarda che gh'è sü la gólp sü a la casìna che la fa shtràja da galìnn. L'ha piantàa tütt anca 'l pariöö da la pulénta, né faya e nemò da fa, e sém nay. Ma ura che sém ishtay sü l'ha fay una shtraja. Y na y ha cupàa tüc via che 'n gall che 'l z'ha shcundüü sótt an bushkét da fiùu ròsa. In dal na a cercay che fawum parchè na wedewum p'ü nanca üna viva inturnu par la campaña y truwawum cui gamp in sü e 'l còl shfilzà jó par la

tèra e quai d'ün y muwéva emò i gamp ma però y muriwa. A ga n'hém fina day quatru al don Carlu e pö anca a òltri jent, dó anca al pòru Cels che l'ewa 'n pòr ómm, wüna al Bùndi e quai d'ün y hém tiñüü nüm. Una wolta a gh'ewa miña i frìgur che gh'è adèss da cunservà la carna e l'è par quél che na tucàwa day wia un pùu chi e un pùu là. Sém reshtàa sensa galìnn fin a la primawéra che y metéwum pö sótt a la pìta. Ma 'l Pa al cuñuséwa al dutur Cigada che 'l gh'ewa sü 'n alevamént pinìn par lüü, un vinticinq o trenta, e 'lùra al g'ha dìi: "Veñ shà che ta y du mi". E 'l g'ha day dersètt pulashtri e anca 'l gall.

Y la casháva [la gólp] d'invèrnu parchè la lasawa jó i imprùnt in da la néf. Ga nawa drée cinq o ses cashadùu e quan' che y la cupawa dòpu y fawa la pushéna in d'una quai ushterìa o dal Juwanìn di Carón o dal Davit o dal Maku o al Circul.

I *ratt nishulìn* [ ] y è quìi che manja damò nishöl e nus. Quan' che nawum a fa föya lì tacàa ai bóshk da nishöla e in dal tirà föra la föya bée da sótt al bóshk, quai wòlt a 'n veñewa düü o trìi ma 'ndurmentàa che sa disedawa miña anca a tiray föra e i mée fredéi y jügawa cunt i ratt nishulìn cum'è se y füdéss ball. E la mia Mamm la ga 'nzeñava: "Fék dent un bèl buzhét e metéy jó 'n un pùu da föya parchè lur y va awanti a durmì fin a primawéra. E i mée fredéi ga diséwa: "E se'l fiòca e jéla a manja cuma fay?" "Ma véduf miña ch'y g'ha la bóca tacada al cüü e lur y manja da lì. L'è la natüra". La disewa la mia Mamm quéla ròba lì. E ilùra ga metewum dent un bèl fagòtt da föya. "Citu, neh, e shtée lì a durmì, che da primawéra véñum sha a töf".

Al *tass* [tasso] l'è quel che manja 'l carlón e i cashadùu a la sira y sa metéwa d'acòrdi e y sa pushtàwa sü par i murón e y shtawa sü magari fin a la matína. Ma 'l tass al sentiwa l'udùu dal chrishtianìn e quéla nòc lì al veñewa miña. La mia Mamm la ga disewa: "L'è püsée balòss di cashadùu, al tass". E lur y sa shtüfiva e i cashadùu tüc i sir, tüc i sir y nawa là: "Quan' che'l sarà mòr' da fam al riwarà". E dòpu, 'na sira l'è viñüü: shciòpa ti e shciòpa mi, y l'ha falì [sbagliato] tüc trìi, parchè gh'ewa miña la lüna, e y è reshtàa lì cun tan' da nas. In dal viñì a cà al Dàvit l'ha pisàa dént in di brak dal rit. Una sìra gh'ewa sü damò 'l mè Pa e l'éwa sü setàa jó sül tèrz murón che l'ewa cum'è 'n shcañèll. Al dis: "Ewa péna pizàa la pipa e senti 'piff, paff' cuma 'l fawa 'l tass a caminà. Ishì senza

pensagan hu shparàa e hu sentüü 'n vérs 'ghiii' e hu dìi: 'L'hu ciapàa'. Ma l'awarù miña ciapàa jüsht e l'è shcapàa ancamò. A shtu chi fina duman matína ai séž ur quan' che véñ sü la Lisa a regulà i vak ma wòy truwàl". E invéci l'ha miña truwàa. Al gh'è nay adrée al sank che 'l nawa vers al Rundunìn ma l'ha miña truwàa. L'è viñüü a ca invèrs cumè 'na pìdria [anche 'cum'è 'na lümm': espressioni che significano 'molto contrariato'].

Una wòlta séwa lì 'n casìna e nawa 'n là, sum jirada sü e g'hu dìi cul mè Pa: "Varda là cusa pasa sü tacàa 'l camp". E lüü 'l m'ha dìi: "A l'è 'l tass. Al gh'ewa sü 'na riga bianca sü la facia?" E mi g'hu dìi: "Si, quéla l'hu vishta bée". "Ilùra l'è propi 'l tass. Se sewa là cul shciòpp a 'nciudawa quéla béshtia grama lì". Oltru che 'l manjàva l'ewa püssée quél che 'l traždava e che 'l ruwinawa. In d'una nòc al ruwinàva tüt al camp. Al cuminciava a viñì 'n dal carlón quan' che l'ewa ancamò un pùu ghèrba [acerba] la shpìga. Ura che l'ewa marüü al na traždàwa tanti da shpìk che nüm duwéwum dágay da manjà ai wak parchè lüü al zhgavezàva tüc i piant.

Gh'ewa 'l *fuìn* [faìna] che la nòc al nawa dént in di pulée a mayà i galìnn e anca cuníli e 'l ga cañawa wia la crápa. Al manjawa damò cráp e i galìnn y reshtawa lì béi e mòrt. Al shpazàva adiritüra 'l pulée quéla sìra che ga riwava a nà dent. I mée jent y éwa magari in léc e y sentìwa zhgulatà [svolazzare] i galìnn e 'l mè Pa al saltawa föra e 'l diséwa: "Sent che gh'è jó 'l fuìn che 'l manja i galìnn". L'ha mai ciapàa parchè al fuìn al shcapawa da cursa parchè gh'ewa shà 'l padrón. Dòpu y fawa da tüt da serà sü cun léñ o ass y shtupàwa i böc e dòpu y pudéwa p[i]ü viñì dent.

Öh, sa na vét da *légur* [lepri]. Quan' che la pasàwa sa diséwa: "Vitalà, che pàsa la légur". L'ewa bèla a vedé shcapà la légur che la fàwa da quìi zhbàlzi. Al mè Pa n'ha ciapàa trìi o fórsi anca quàtru, e quan' che y a ciapawa, dó y ha regalàa wia, parchè y è gròss püsée che i cuníli e dó y hém tiñüü. A 'nvidàva a manjày al Driànu. La mia Mamm y la fawa 'n salmì.

Da *jìr* (sing. jìra femm.) n'hu mai visht. Y ma disewa i mée jént che y purtawa via i nus e i nishöl e y la metéwa wia par l'autüna e la primawéra, parchè l'invèrnu i durmiwa. Ma nüm a gh'éwum un dètu che diséwa: "Ishtu, ta dòrmat cum'è 'n lüf e ta runfàvat cum'è 'n purcèll" ma miña cum'è 'na jìra.

Oltri béshti n'awaréss anca vìsht ma mi ga teñewa miña a sawé

da tüc i béshti e gh'ewa tanta campaña da lawurà par ütà i mée jént che y ewa jemò véc.